SCHIMBĂRI DE PERSPECTIVĂ ÎN PERCEPȚIA TIMPULUI ȘI A CREAȚIEI ÎN LUMEA CAPITALISTĂ

PERSPECTIVE CHANGES IN THE PERCEPTION OF TIME AND CREATION IN THE CAPITALIST WORLD

CZU: 130.2:316.323.6 **https://doi.org/10.59295/spd2024u.12**

Dumitru DODUL,
ORCID: 0000-0003-4235-4467
e-mail: dumitru.dodul@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova
Maxim TUCHILUȘ,
e-mail: tuchilusmaxim69@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *The aim of this paper is to analyze and explore the idea of the cancellation of the future, the causes, consequences and evolution of this phenomenon, by referring and resorting mostly on the perspectives and problematizations offered by two authors - Franco Berardi Bifo and Mark Fisher. The central idea is that at the cultural level we have reached an impasse in proposing, producing or creating new cultural forms, original aesthetics, and alternatives regarding social-economic and even political organization. The vision of what the future looks like, or what we consider to be new or futuristic, are already established cultural forms (films, music, fashion, music videos, literature, etc.) which are recycled and put into repetitive loops and cycles. These phenomena confront us with a change and a symptom of our own condition, in this sense the cancellation of the future is actually the effect of a change and metamorphosis in the collective perception and experience of time, an effect that manifests itself at the level of the production and consumption of culture. The cause of this transformation is the extent and speed with which capitalism, starting from the XX century and until now, has managed to set the parameters of what we call the reality of the everyday life.*

Keywords: *cancellation of the future, political organization, perspectives, cultural level, metamorphosis.*

INTRODUCERE

Tema sau subiectul viitorului, a fost mereu pentru omenire un prilej de speculație și prezicere. Fascinația și mirarea cu privire la necunoscutul ce va urma, și la ce are să se întâmple, survine și face parte din însăși felul în care suntem constituiți. Este vorba și de o întâlnire s-au confruntare cu propriile proiecții, așteptări, temeri, speranțe și limite. Viitorul ne surprinde, punându-ne față în față cu propria nepregătire pentru acesta. La nivel individual în viața de zi cu zi dar și de colectiv, în activitatea și acțiunile noastre, de la cele mai banale alegeri pe care le facem în viața de zi cu zi, și până la implementare de politici și reforme pe termen lung cu privire la ameliorarea și protecția mediului

de exemplu, viitorul, chiar dacă urmează să se întâmple, acesta deja se face simțit, se face prezent. Viitorul se amestecă mereu cu prezentul(același lucru este valabil și pentru trecut), este asemenea unei fantasme sau umbre care cade pe prezent, și a cărui prezență și nevoie de atenție o resimțim. Fluxul temporal este psihologic trăit, uneori mai explicit, alteori mai latent, iar asupra psihologiei influențează o mulțime de factori atât din interior cât și din exteriorul individului. Cultura este un asemenea factor; este o expresie, extensie și materializare a acestei trăiri, o formează și-i conferă un sens. Asociem de exemplu un anumit tip de artă cu o anumită perioadă de timp. Viitorul este un produs, și este fabricat într-o oarecare măsură. Ce credem că este, și ce poate fi, a depins și depinde în continuare de ideologii politice, crezuri religioase, filme, literatură science-fiction ș.a.

Ideea viitorului în sec.XX.

În sec. XX, începe sfârșitul ca anulare și disipare a ceea ce se promitea în religie, în lumea medievală și în proiectul iluminismului, în lumea modernă, apoi a politicilor revoluționare a sec. XX. Acestea vor culmina după războiul doi mondial și războiul rece în dărâmarea totală a oricăror utopii, și în instaurarea unui cinism față de noi promisiuni și așteptări optimiste cu privire la viitor. ,,Ideea viitorului este centrală în ideologia și în energia secolului al XX-lea și, în multe privințe, este amestecată cu ideea de utopie.”[2, p.12]. Imaginarul utopic este inaugurat cu manifestul și mișcarea futuristă, care conform lui Berardi este un act de credință în viitor, dar și o celebrare culturală și ideologică a istoriei sec.XX, și sfârșim cu înlocuirea imaginarului utopic cu unul distopic, exprimat în avântul literaturii SF și în final se ajunge la mișcarea punk din anii 70, cu lozinca - ,,NO future!”; tot în anii 70 a secolului trecut, Toffler vorbește despre ,,șocul viitorului” - termen ce descrie stresul psihologic cauzat de ritmul rapid al schimbării în societatea modernă, iar în 1992 Fukuyama va anunța sfârșitul istoriei. Sec.XX, a fost perioada mitologizării viitorului. Viitorului i s-a conferit această aură mitică și seducătoarea a unei noi lumi ideale, perfecte, care ne așteaptă și urmează să se întâmple cu siguranță

Mitologizarea viitorului

Conform lui Berardi, ideea de viitor poartă un caracter nefiresc, sau nenatural [2, p.12]. Ideea de viitor ce se egalează sau care presupune în mod inerent ceva bun, ca fiind această perioadă prosperă și înfloritoare, un viitor în care se inserează în mod necesar ideea de progres, inovație, nivel mai înalt de trai și bunăstare, se datorează relațiilor de cerere și producere de tip capitalist. Descoperirile geografice, cartografierea continentelor, industrializarea și accelerarea proceselor sociale, de producție și comerț, au amplificat limitele lumii însăși. Producția și utilizarea în masă a mașinilor a condus relativ rapid la o colonizare a tuturor sferelor fizice a planetei. Atâta timp cât colonizarea spațiilor terestre era încă în curs de desfășurare, am putut cu ajutorul inovațiilor tehnologice merge spre noi teritorii, aceste noi spații erau deschise explorării, erau străine și noi - un viitor era de conceput. ,,Viitorul nu este doar o dimensiune a timpului, ci și o dimensiune a

spațiului. Viitorul este spațiul pe care încă nu îl cunoaștem, încă trebuie să-l descoperim și să-l exploatăm”[2, p.17].

Schimbări în percepția timpului

Tranziția de la colonizarea spațiului la o colonizare a timpului(experiența timpului) [2, p.16], a însemnat și o colonizare a minții prin intermediul extensiei materiale a acestei - rețele de comunicare și internet. Revenind la mișcarea punk din anii 70, strigătul lor de „*NO future!”*, poate fi interpretat ca anunțarea unei schimbări în perceperea viitorului. Ce rezultă de aici este faptul că viitorul mai degrabă este o modalitatea a percepției și imaginației, o trăsătură a așteptării și atenției, iar modalităţile şi caracteristicile percepției noastre se schimbă odată cu transformările în domeniul culturii. Atitudinea noastră prezentă referitoare la viitor se află la polul opus, în comparație cu cel al modernilor. Atunci când miza și promisiunile sunt atât de ridicate, și brusc în câțiva ani totul se spulberă în genocide, războaie și atacuri teroriste, starea noastră curentă, așa cum Berardi o descrie ca fiind *post futuristă*, a devenit una cinică, dezamăgită, și îngrijorată de a mai auzi de alternative și viitoruri, bazându-se pe conștiința că viitorul nu va fi luminos, sau cel puțin ne îndoim că viitorul înseamnă progres. „Viitorul a devenit un subiect inconfortabil, ambiguu, nu este susceptibil de a fi cunoscut, întrucât am înțeles că liniile de intersecție sunt atât de complexe și rapide încât nu le putem reduce la nicio lege științifică [2, p.17-18.]. Într-o lume în care ideea progresului este exploatată la maxim, pericolul încălzirii globale, crize economice, insuficiență de resurse, conflicte militare, criza refugiaților, costul scump de a supraviețui, și cerința constantă neoliberalismului pentru soluții rapide, rezultate imediate și scurtături inovative, dau peste cap sensibilitatea și capacitatea individului de a gestiona și asimila complexitatea situației și a lumii în care trăiește. Cultura și formele culturale actuale sunt un simptom și prezintă cel mai bine această modificare la nivel colectiv a experienței realității, a trăirii psihologice a timpului, și nu doar.

Viitorul într-un realism capitalist

Analizând conceptul lui Mark Fisher despre *realismul capitalist* ca fiind „…sensul larg răspândit că nu numai capitalismul este singurul sistem politic și economic viabil, dar și că acum este imposibil chiar să ne imaginăm o alternativă coerentă la acesta”[3,pag.2]. O altă idee deja celebră, atribuită lui Jameson și/sau Žižek, care însumează esența realismului capitalist: este mai ușor să-ți imaginezi sfârșitul lumii decât să-ți imaginezi sfârșitul capitalismului. Capitalismul nu face parte din realitate, a devenit însăși realitatea. În contextul dat nu este afectat doar ceea ce am numi ca fiind nou, dar și ceea ce este deja stabilit, tradițional sau clasic. Relația dintre cei doi poli este următoarea. „Noul se definește ca răspuns la ce este deja stabilit; în acelaşi timp, ceea ce este stabilit trebuie să se reconfigureze ca răspuns la ce este nou” [3, pag.3]. Epuizat se adeverește a fi nu doar viitorul, ci și trecutul.

Fenomenul de hauntologie

Termenul de hauntologie, propus de J. Derrida, este folosit pentru a descrie modul în care, în toate experiențele pe care le avem, lucrurile nu apar în totalitate ca fiind prezente, prezentul se amestecă mereu cu trecutul și cu viitorul. Prezentul poate avea un sens, doar în contrast și comparație cu ce a fost și cu ce anticipăm să se întâmple. De aici, experiențele noastre sunt bântuite de ceea ce s-a întâmplat și de ceea ce se va întâmpla. Mark Fisher popularizează conceptul dat și-l aplică în teoria sa asupra culturii, ajungând la un soi de *hauntologie culturală.* Suntem bântuiți de trecutul nostru, prin divertisment, artă, film, muzică și modă. Dacă este să analizăm filmele futuriste contemporane, vom vedea că sunt caracterizate de această dorință de a reînvia trecutul, fie prin repetarea scenariilor și temelor din blockbuster-le din deceniile trecute, sau prin adaptarea esteticii anilor 80’ și prezența referințelor la cultura anilor 80’. Un fel în care realitate capătă sens, este prin relaționarea artelor cu o perioadă de timp. De exemplu, muzica din anii 70’, 80’, 90’. În toți acești ani, a existat o evoluție: muzica a fost reînnoită și reîmprospătată de un ceva nou, venind cu ceva original - o estetică marcată de noile tehnologii, cum ar fi sintetizatoare de sunete ș.a. Dacă este să ascultăm piese din aceste decenii, vom recunoaște care și unde se încadrează: Led Zepplin din 70’, Bon Jovi din 80’ și Nirvana din 90’. La moment, nu putem vorbi de ceva cu adevărat nou sau diferit, în sensul în care am spune de saltul în muzică din 70’ în 80’. În prezent însă, totul este un soi de mix estetic de natură eclectică din toate aceste perioade și genuri. Nu mai suntem capabili să ne imaginăm sau anticipăm ceva total futuristic, inovator, ceva nou și complet original, un nou „nou”. Aspectul hauntologic, este această retrăire și reîntoarcere la viziunile despre viitor din trecut, cu scopul de a ne orienta și oferi o perspectivă asupra propriului viitor.

Nostalgia trecutului

Condiția în care ne regăsim, ne face să fim atrași de ceea ce este deja prestabilit. Ne încorsetăm și încapsulăm în brațele familiarului, în siguranță și în ce este deja cunoscut. Este chiar o inversare a curentului modernist. În prezent, ne trezim adesea într-o stare de nostalgie persistentă și recurentă cu privire la trecut. Există numeroase trenduri și tendințe pe internet și rețele de socializare care redau această dorință de retrăire și reîntoarce în trecut, prin postări în care este idealizat și estetizat acesta. Un exemplu este valul de apariție a așa numitelor imagini, sau poze cu „spații liminale”(*liminal spaces*). „Fidelă etimologiei sale („liminal” fiind derivat din cuvântul latin *limen*, însemnând „prag”), ideea de spațiu liminal cuprinde locații sau spații care, datorită funcției lor, sunt de natură tranzitorie - holuri, săli de așteptare, parcări, și popasuri printre altele*”*[8]. Estetica spațiului liminal este construită în jurul sentimentelor unice de stranietate, străpunse însă de o nostalgie și familiaritate reconfortantă pierdută, lăsată în trecut.

Este vorba despre o nostalgie colectivă cu privire la cum a fost trecutul și cum noi înșiși eram atunci - experiența lumii înconjurătoare pare mai „roz” și idilică, iar trăirea psihologică a timpului, este sau îl face mai semnificativ. Viteza cu care fluxul temporal

curge nu este nici înceată nici accelerată, pare aproape perfectă și firească. Lucrurile date conferă sens, importanță, direcție și liniaritate - o structură cu un punct de pornire și o destinație. Cele descrise sunt opusul a ce trăim și experimentăm în amețeala și complexitatea contextului prezent social, economic, politic și existențial chiar. Revenirea și reînvierea unei experiențe temporale integre și coerente prin recurgerea la reciclarea formelor culturale din trecut, devine justificată și de la sine înțeleasă. Este un mod de compensare, asemeni unui *farmakon*, menit să inducă o amorțeală stării de angoasă a condiției în care ne regăsim.

CONCLUZII

Dezvoltarea noastră culturală încetinește, nimerind într-o mișcare circulară de buclă, permițând trecutului să se întoarcă. Acum, nu este ceva inerent greșit sau rău în faptul că ne întoarcem sau inspirăm din trecut, întrebarea reală este, de ce este trecutul atât de atrăgător, de ce anume acum? Imaginați-vă o structură care nu se poate descompune, nu poate să se uzeze, rezultatul este o arhitectură a culturii învechită, dar și neschimbată, care nu lasă spațiu pentru survenirea a ceva nou.

REFERINȚE

1. Baudrillard, Jean, The Illusion of End, 1994; ISBN: 978-0804725019;
2. Berardi, Franco, B. After the Future, 2011. AK Press, ISBN: 978-1849350594;
3. Fisher, Mark. Capitalist Realism: Is There No Alternative?, 2009. Zer0 Books, ISBN: 978-1780992266;
4. Fisher, Mark. Ghosts of My Life: Writings on Depression, Hauntology and Lost Futures, 2014. Zer0 Books, ISBN: 978-1780992266;
5. Derrida, Jacques. Specters of Marx: The State of the Debt, The Work of Mourning & the New International, 1993. ISBN: 978-0415389570;
6. Moynihan, Thomas. X-Risk: How Humanity Discovered Its Own Extinction, 2020. Urbanomic, ISBN: 978-1913029845;
7. Weber, Max. Etica protestantă și spiritul capitalismului, 1904. ISBN: 978-1621380931
8. *Liminal Space. În:*https://aesthetics.fandom.com/wiki/Liminal_Space#Calm_Liminal**;**
9. *Nostalgia For an Age Yet to Come ,* 2011. În: https://www.3ammagazine.com/3am/nostalgia-for-an-age-yet-to-come/;
10. *Hauntology and the Slow Cancellation of the Future, 2022. În:* https://farragomagazine.com/article/farrago/Hauntology-and-the-Slow-Cancellation-of-the-Future/**.**